

Modstand er mulig!

Om børneoffentlighed og modproduktion

Publ. i BIXEN 2, 1978, s. 10-30.

Ærindet med denne artikel er ikke at redegøre for teorier og begrebsdefinitioner. Det er at skitsere nogle perspektiver omkring socialistisk børnelitteratur i lyset af udvikling af en børneoffentlighed.

Begrebet børneoffentlighed er ved at blive et nyt løsen, en ny patentmedicin for betrængte folk i børnebranchen. Derfor kan der være grund til at understrege, at det er mere vigtigt end nogen sinde at fastholde arbejdet inden for den herskende offentlighedssammenhæng, hvad enten det drejer sig om kritik eller modproduktion. Det er ét led i udviklingen af en bredere børneoffentlighed.

Det problem der trænger sig på, er at komme ud over en efterhånden defensiv position, hvor de ting der laves op mod de herskende forhold alligevel inddæmnes i borgerlige offentlighedsrammer og formidlingssammenhænge.

Offentlighedsformer og institutioner er udviklet i det kapitalistiske samfund som led i opretholdelsen af en bestemt form for herredømme, dels som det manifesterer sig i organiseringen af de konkrete livsbetingelser, dels i opretholdelsen af det på det ideologiske plan. Disse former fungerer på den måde, at de udparcellerer livssammenhængene i lukkede områder. Folk berøves mulighed for selv at tilrettelægge livsomstændighedene, ytringsmuligheden for kollektiv erfaring i basis-sammenhænge blokeres, og organisering af modstand mod kapitalens organisering

undermineres. Undertrykkelsen opleves, men bliver liggende på et diffust individualiseret plan, ligesom også modstand og protest gør det. Herredømmet sætter sig igennem indirekte som en magtfaktor, der skjuler sig i vilkårene. Forskellige dele af en erfaringshelhed bliver udsplittet i intimsfære, produktionssfære og offentlighedssfære, formidlingen organiseres ovenfra, således at de erfaringer, der gøres i basisniveauet, og som er erfaringer om undertrykkelse, ikke får ytringsmulighed.

Problemet er, hvordan man bryder igennem disse blokeringer og derved muliggør ytring og organisering på egne betingelser. Dette problem er også centralt for en modproduktion, for på dette plan gælder de samme betingelser for den som for borgerlig ideologiformidling. Børn som andre reduceres til konsumenter, objekter for en påvirkning udefra. Det betyder også, at en modproduktion inden for de givne rammer har snævre gennemslagsmuligheder, når der ikke også sættes ind på at udvikle en anden slags konsumsituationer, fx situationer hvor der sker en aktiv udvikling af egenerfaringen. Det er ikke nok at omfunktionere produkterne, de må også virke omfunktionerende ind på produktionsapparatet og konsumsituationen.

Mediernes surrogatoffentlighed

Børn er udskilt fra voksenlivet, fra arbejdet, fra offentligheden og fra politikken. De er hensat i en børneverden, men livet i den er bestemt af det, der sker udenfor. Det er fremmedbestemt, tilrettelagt ind i det mest dagligdags og private i institutioner, i familien og langt ind i børns fornemmelser i maven. Som voksnens liv er opsplittet, er børns det. Tvungen udefra sætter sig igennem og tilrettelægger deres livsomstændigheder. Den formidles gennem familien, forældrenes arbejde, institutioner, fritidsorganisering, medier og varekonsum. Deres tid, deres sociale samvær iscenesættes direkte og indirekte på klassesamfundets betingelser.

Denne tilrettelæggelse af barnelivet bliver stadig mere gennemgribende i takt med kapitalens og vareproduktionens besættelse af livsforholdene. Mens de synlige autoriteter svækkes, accelererer de usynlige.

Børn er blevet et godt marked. Det er der flere grunde til. Kapitalens behov for ekspansion omsætter flere og flere sociale relationer til varekonsum (fra leg til legetøj og spil, fra samvær til slik og tv). Dette beror også på den konfliktoptrapning og behovsfrustration, der udvikles af de økonomiske sociale forhold. Den kan dulmes gennem konsum. Det er noget af det tidlige børn lærer.

Denne udvikling sker, fordi børneopdragelsen er blevet et problem som følge af de omvæltninger i livsforholdene, som den økonomiske udvikling medfører (familien udhules fx). Der kommer slinger i valsen, der opstår fejlfunktioner, og samtidig er der behov for en tilpasset og kvalificeret arbejdskraft. Klassesamfundets reproduktion står på spil. Institutionaliserings- og livssammenhængene optrap-

pes. Interessen i opretholdelsen af herredømmet over børn og opdragelse afsætter en tendens til »rationalisering« og samfundsmæssiggørelse af opdragelsen via institutionalisering, og i familien gennem konsum (af medieprodukter m.v.).

Denne funktionalitet hersker ikke restløst. Den udspringer af forsøget på at opnå funktionsdygtighed på et grundlag af fundamentale modsætninger og ved at dølge de modstande, livsforholdene udvikler også hos børn, hvadenten det sker som protester eller mavekramper.

Rationaliseringen af opdragelsen har sin grænse, så sandt som børn kun kan kvalificeres og tilpasses gennem aktiv tiltagelse (omend den invalideres) og på et grundlag af en subjektudvikling (omend den forhakkes og objektgøres). Det betyder, at der er muligheder for at udvikle modstandsformer, og det betyder, at børn har et vist frirum, at de har mulighed for at udfolde sig uden om mekanisk præstations- og tidstvang og for selv at organisere udfoldelser kvalitativt fx i lege.

Medieproduktionen fungerer ved siden af de andre socialisationsagenturer (familie og institutioner) som led i opretholdelsen af herredømmet. Det sker igennem den herskende børneoffentlighed, som er et centralt led i organiseringen af børnenes livssammenhænge. Der eksisterer ikke nogen egentlig børneoffentlighed, dvs. en offentlighed organiseret ud fra børns interesser og med deres deltagelse. Men en afdeling af den borgerlige offentlighed og bevidsthedsindustri, er rettet mod børn. Negt/Kluge kalder det en surrogatoffentlighed, idet det ikke er de børn og voksne, der er involveret i opdragelsen, der udøver den. Tværtimod har den herskende vareproducerede offentlighed den modsatte funktion: at isolere og passivisere børn.

De medier, som også kaldes kommunikationsmidler, har snarere den funktion at hindre kommunikation, altså blokere de erfaringer, som kunne udvikles hos børn. Det betyder ikke, at medieprodukterne ikke forarbejder børneerfaringer. Det gør de i høj grad. Den realsituation, som børn er i, bliver opfanget i dem. Medierne bearbejder og kompenserer for de livsbetingelser, der opleves som undertrykkende, modsætningsfyldte og angstbelastede, og som kan udvikle »fejlfunktioner« hos børnene.

Medieprodukterne har fået en stadig mere central rolle som løsningsinstrumenter for fejlfunktioner både i familie og i institution. De fungerer ikke blot ideologisk, de griber organiserede ind i de dele af børnenes materielle tilværelse og bevidsthed, som ikke opfanges i institutionssammenhængene. De virker behovstilfredsstillende på de modsætningsoplevelser, som udvikles som følge af livsbetingelserne. Medierne besvarer den situation ret effektivt.

En sandfærdig historie kan vise hvordan:

En dag kommer der en halvstor killing ude ved havelågen. Jacob (3 år) ser den inde fra stuen, han bliver meget ophidset – ivrig efter at komme ud at lege med den, men også noget nervøs ved det. Han vil have mig med ud. Han løber hen til killingen. Den springer hen mod ham. Den er legesyg, men det skræmmer ham. Han vil have mig til at tage den. Jeg viser ham, hvordan man kan lege med den med en snor. Han prøver. Det går godt nok og han er overstadig over det lykkes. Kort efter kommer han stormende. Skræmt af at den sprang helt hen til ham. Vi prøver igen. Det går godt nok. Så trækker han for hårdt til i snoren. Katten springer. Og han bliver

skræmt igen. Så vil han ikke mere og går ind. Han står i vinduet og kigger ud på killingen. Den kommer helt hen til vinduet og kigger ind. Han vil have mig til at gå ud og sparke den væk. Den skal fandme ikke sidde og kigge ind af vores vindue. Tror du den kan komme igennem, siger han. Jeg vil have ham med ud, så vi kan prøve igen. Men Morten råber at der er legestue i fjernsynet. Han går hen til kassen og beder mig om at sparke den væk, da han sætter sig til at glo på skærmen.

De sender en film om en kat, der har en flok killinger. Der er børn, der leger med dem, på samme måde som vi gjorde. Han lever med i det. Og griner. Senere spørger han, om vi ikke også skal have sådan nogen killinger som dem i fjernsynet. Ikke sådan en dum en som den, der var i haven. Gav du den det spark, så den ikke kommer igen?

Eksemplet her viser meget om, hvordan TV virker, og hvad det gør ved børn.

Det mest åbenbare er, at mediet giver en form for tryghed. Man er selv i sikkerhed, mens man er tilskuer. Man kan leve med for fuldt drøn uden at risikere noget. Men denne sikkerhed er en tilbagetrækning. Trygheden svarer til skildpaddens, når den trækker sig ind i sit skjold. Det er en tryghed, der betyder en større utryghed over for omverdenen. Den beror på, at man lader sig selv likvidere, og underkaster sig mediets vilje og manipulation. Filmen går over skærmen i sit tempo. Det kan der ikke gribes ind i, man har bare at hænge på. Det samme gælder indholdet, man har bare at acceptere, hvis man vil have en spændingsoplevelse ud af det. Det kræver tilpasning til betingelser, som man er uden indflydelse på. Sikkerhed og oplevelse. Betalingen er, at det behersker én på mange planer kropsligt og bevidst-

hedsmæssigt. Det isolerer, og det passiviserer, det skifter personernes tid og deres omverden ud med sin egen. Det ser ud som om, det er et tilbud til personen, i realiteten behersker det ham og gør ham til en ting. Det erstatter virkeligheden og en aktiv handlen i den med en gnidningsfri konsumering af oplevelser. I realiteten uden for vinduet her *kan* der derimod være en mulighed for at virke ind. Denne effekt fremkaldes ikke af TV i sig selv, men af den særlige måde, det bruges på.

Mediet har andre brugsmuligheder i sig. Dels kan det aktiviseres, tages i brug, så det ensidige tilskuerforhold ophæves, dels kan det bruges til videregivelse af viden og erfaring. Men afgørende er det, på hvis betingelser og hvordan det bruges.

Med tilsvarende styrke fungerer de mest gængse småbørnsbøger som fx *Peter Pedal*. På overfladen er de fantastiske og idylliske, ser ud til at være langt fra børns realsituation. Reelt er de i deres tematiseringer, i struktur og forløb og i deres besvarelse af børnebehov meget tættere på de reelle forhold end den meste anden børnelitteratur. De bearbejder således det angstgrundlag, som børn lever i, de opfanger deres lystbehov, og modellerer det i en borgerlig bevidsthedsstruktur. Det kan aflæses, at en bog som *Peter Pedal* svinger mellem afmagtsoplevelser på den ene side og euforiske oprørsudbrud på den anden. Bogens konklusion ligger i en tilpasning. Noget lignende gælder seriebøger. De er transformationer af den faktiske situation, som børn lever i. En anden historie viser deres effekt:

En pige fik engang nogle *Puk*-bøger i fødselsdagsgave. Det fik hende til at gå fra fødselsdagen. Hun lukkede sig inde på lokum for at læse bogen. *Puk*-bøgerne handler om end forvrænget om et me-

ningsfyldt barneliv, som på overfladen langt hen er gruppeorganiseret, selvreguleret. De handler om børn, der udfører kompetent indsats. Samtidig med læsningen foregår der lige uden for lokumsdøren en konkret social begivenhed, som rummer en realiseringsmulighed for noget af det, bogen kører på. Medieproduktet giver dette i et koncentrat, i en let tilgængelig form, mens selve situationen kræver en bearbejdelse. Den kræver erfaring og redskaber til organisering, for at de muligheder kan udvikles i realiteten. Til det behøves en omorganisering af en børnefødselsdag.

Hvis kritikken af disse medieprodukter i højere grad gik på at finde frem til, hvad det er for nogle modeller og forhold, de er struktureret op på, hvordan de konkret besvarer realsituation og behov, og hvordan de griber ind i den materielt, socialt og bevidsthedsmæssigt, så ville kritikken give bedre betingelser for udvikling af en gennemslagskraftig modproduktion. Det er i snæver forstand et spørgsmål om at udvikle bøger, som ud fra modsat interesse kan besvare bestemte børns realsituation ligeså effektivt som de top-ti-bøger. Det er én betingelse for, at de kan gribe organiserende ind i børns erfaringsudvikling. Et andet aspekt er at overskride konsumsituationen, omfunktionere den, dvs. åbne for børnenes og de voksne »opdrageres« produktive brug af den.

I selve konsumsituationen ligger der også en styring. Medieprodukterne strukturerer situationen fysisk. De typiske oplæsningssituationer er eksempler på det. De er langt hen ritualiserede. I børnehaverne læses der op i visse standardsituationer. Bøgerne kan være opbevaringsredskaber fx sidst på eftermiddagen, når det er ved at koksse. I familien er godnatlæs-

ning fast ritual. Her er bogen redskab for etablering af en samværssituation. Familien har været splittet dagen igennem, den er presset af konflikter. Der kommer et tidspunkt, hvor den skal opnå sin harmonisering, og dér er oplæsningen midlet for realisering af denne harmoni. Det betyder også, at tekstprodukterne tilrettelægges efter det, de kan fx være »hurtige« 5-minuttershistorier, rationaliserede, idylliske og problemfrie. Samtidig organiserer bogen varen det sociale samvær. Den definerer den struktur, man er sammen i. Børnenes og den voksnes opmærksomhed er fysisk rettet mod teksten. Den behersker situationen, den opløser gensidighed i samværet og erstatter en erfaringsudveksling med sit indhold, og den lukker for produktiv sprogudfoldelse. De involverede bliver objekter for teksten. Samtidig med at det er dette reelle behov for samvær, udveksling og fælles udfoldelse, bogen besvarer og sælger sig på, da blokerer den netop for realiseringen af dets tilfredsstillelse. En egentlig tilfredsstillelse af de behov, der ligger til grund for konsumet, ville indebære en aktiv bearbejdelse – en forandrende praksis i forhold til virkelighedsstoffet.

Her trænger behovet for udvikling af tekster sig på, der kan ændre disse konsumsituationer, så at bogen kan blive redskab for en formidling af egen erfaring, samvær og sprog.

Det er noget af en opgave at vriste børns behovstilfredsstillelse ud af et passivt medieforbrug. Det er vanskeligt at konkurrere med. Produkternes salgbarhedstvung gør dem effektive. De virker på krop, sanser og bevidsthed. De handler om og udløser de spændinger, vi har i os. De aflader situationerne, gør dem overlevelige. Opgaven er at muliggøre erfaringer om, at

behovstilfredsstillelse kan ske på nogle andre måder end dem, der udstråler fra medierne. Den er at udvikle sociale og pædagogiske sammenhænge, hvor det kan realiseres, og som kan give reelle erfaringer om de egentlige opfyldelsesmuligheder, der opnås gennem bearbejdende indsats, op mod mediernes skintilfredsstillelse. Det kræver stærke udfoldelses-sammenhænge. Der skal noget til for at tage glansen fra medieprodukterne, som byder sig til med oplevelseskoncentrater og ikke kræver noget besvær med realiteten, hvis den er tilgængelig. De gider fx ikke se tv, hvis de leger godt. Legen er et eksempel på en sådan aktiv bearbejdelse, dvs. børn har stærke erfaringer og også en kollektiv praksis omkring det at organisere og forme omstændigheder. Den er brugbar. Man har det med at overse den, og den undertrykkes. – Katten udenfor vinduet er når alt kommer til alt den mest spændende. Den var alt for meget. Den i TV var ikke nok. Den førte igen til ønsket om en virkelig kat.

Udviklingsarbejde. Bogproduktion som pædagogisk redskab

Med udgangspunkt i denne situation har vi i nogen år forsøgt et udviklingsarbejde i forbindelse med litteraturundervisning og praktik på et børnehaveseminarium. Vi stillede os over for den opgave at finde frem til brugbare metoder for en over-skrivelse af den objektgørelse af børnene, der ligger i mediekonsumet. Det er dels et forsøg på at udvikle arbejdsformer. Det er ikke kun et spørgsmål om at udvikle børns bevidsthed, give dem de »rigtige« forklaringer og det korrekte virkelighedsbillede, men det handler primært om at udvikle redskaber til en omorganisering af produktion og konsumsituation, så

børnene involveres produktivt, og produktet bliver et redskab for organisering og videreudvikling af deres erfaringer – en offentliggørelse af dem. Et afgørende udgangspunkt er overhovedet at lukke op for børns ytringsmulighed om deres livsbetingelser.

Vi går ud fra og har fået bekræftet, at børn ved noget om deres situation, at de for så vidt er mere kompetente her end voksne, at de kan udtrykke sig om den, at udtrykket er anderledes, men stærkere og mere konkret og ladet med kropslighed, og at børn har grundlæggende samfundsforhold og modsætninger på kroppen (de behøver ikke hentes ind).

Der er en hel række fundamentale forhold, børn ved om. De ved bl.a. hvad det vil sige at være barn. De kender konflikter, begrænsninger, drømme og glæde. Men det behøver at blive opdaget også af dem selv, kulet ned som de er til at opfatte sig som underkvalificerede halvmennesker. Det behøver at blive organiseret og udtrykt, så det bliver synligt, og så det, der opleves som individuel mangel, erfares som fælles vilkår.

Det fælles sted for de børn, vi arbejdede med, er børnehaven. Det er altså stedet at begynde. Hvad er det for et sted? Det kan opspores elementært ved at gå på opdagelse i det bagom den dyne af selvfølgelighed, der camouflerer det. En god begyndelse er det at gå udenfor lidt på afstand og så glo på stedet derfra. Det kan godt tage lidt tid at sunde sig på, før man går i gang med at se på det indeni: hvad der er, hvem der er, hvad der sker, hvem vi er. Det kan gå på ungerne beretninger, fx om en dags forløb. Det kan samles i et »forbryderalbum« på gruppen.

Opgaven for pædagogen er at udløse denne proces, så den kører på børnenes

virksomhed uden falsk motivation, på deres synspunkt, erfaringer, viden og sprog og på deres beretten (de nyder at diktere en voksen), tegninger, fotos m.v. Organiseringsmidlet er her en bogproduktion – det kunne være andre medier eller børneudfoldelsesformer.

Fra dette udgangspunkt kan der fortsættes ud i deres livs- og erfaringsfelt i en overskridelse af børnehavegrænsen. De forskelliges vej til børnehaven siger mange ting. De veje er gode at gå sammen og lave historier om. Her grener det sig ud i et bredt felt: deres forskellige bolig-miljø, familieforhold, forældres arbejde (og det arbejde, der sker i børnehaven, og det der ligger i den) osv. osv. Børn har det på kroppen og i hovedet, og de tager det i brug. De har modsætningsoplevelser på mange planer, fx mht. trafik: på den ene side deres fascination af de smarte, hurtige biler – »frihed«, på den anden side den overlejlrede oplevelse af destruktion og inddæmning af udfoldelsesmuligheder. Drømmen om søndagstur og undslippelse og af kvalme, konflikt, indespærring. Børnernes tvetydige socialiserende effekt.

Processen kan forløbe som en opdagelse, problematisering – synliggørelse af hverdagen, dens betingelser og med en fremsættelse af drømme, utopier, krav til ændringer. Hverdagens karakter er skjult i selvfølgelighed, og vi lader andre om at organisere erfaringer, behov og drømme, hvorefter vi bliver spist af med dem.

Hvad det handler om er produktivt at udløse det spændingsfelt, børn har i sig i et kompleks af realerfaring, mangeloplevelse overfor drøm, utopi og af den opfangning af denne modsætning, der sker i varekonsumets ideologiske kompensation. Konkretionen af deres utopiske forestillinger om barneliv er ikke de mindst vigtige, for

de sætter både realsituation og konsum i relief, lukker op for deres konkrete fantasi, og sætter konkret spørgsmålet: hvorfor er det sådan, og hvordan kan det blive anderledes? I en sådan arbejdsproces ligger allerede en praksis, ligesom den kan føre til direkte forandrende praksis fx i børnehaven. Der er tale om at udvikle kvalitativ brugsværdiorienteret virksomhed, der ikke udparcellerer forskellige sider af den enkelte eller gruppen, og som bryder op mod livssituationens opsplitning (voksne/børn, institution/familie, leg/arbejde), så grænserne træder frem og bryder op mod den lammende bytteværdi- og præstationsbevidsthed gennem erfaringer om fællesskabets muligheder.

Børns reaktion på forholdene viser sig fx i de spørgsmål, de kommer med. I et spørgsmål som: Hvorfor skal jeg i børnehave? og i selve det at følge en unge i børnehave om morgenen ligger erfaringer om den fundamentale arbejdstvang. Uanset hvad de ellers synes om børnehaven, har børnene en oplevelse af modsætningen mellem det at være en brik, der bliver rokeret tvangsmæssigt med, og et latent behov for selv at deltage i tilrettelæggelsen af omstændighederne. Institutionerne er isoleret fra lokale og familiemæssige sammenhænge. Børnene bliver flyttet fra den ene boble til den næste som genstande, der bliver placeret. I det ligger en faktisk tvang og i deres spørgsmål en elementær oplevelse af den. Svaret går altid på, at man skal på arbejde. Dermed bliver der henvist til en overordnet tvang, som den voksne er underkastet. Børnene får hermed som ved mange andre reaktioner en tidlig erfaring om, at arbejdssammenhængen er tvingende og en form for undertrykkelsesforhold, selvom de ellers er udgrænset fra den og ikke har mulig-

hed for at få erfaringer om den.

Objektgørelsen sætter ind på flere leder. De børn, som er sammen i børnehaven, er sammenbragte, tilfældige. Pædagogerne er også tilfældige, og de er lønarbejdere med de konsekvenser, det har på tværs af gode viljer. Et barn kender ikke de andre børn uden for børnehaven. De har heller ingen bevidsthed om, at pædagogerne har en eksistens ud over børnehaven (de bor de særeste steder i deres forestillinger). Dvs. de er sammen med nogle mennesker, som egentlig ikke har nogen identitet ud over en institutionsrolle som de selv. Denne objektgørelse er et fundamentalt træk i børnesituationen og en umiddelbar erfaring hos børnene. Det er vigtigt at få hul på den og på det helt elementære spørgsmål: hvorfor skal jeg i børnehave? De omtalte bogproduktioner tjener også til at gennembryde dette forhold, udvikle identiteter ud over det lukkede rum.

Det handler om at bryde identitetsløsheden. Følgende eksempel kan sige noget om, hvordan disse bogforløb kan fungere her: En gruppe børn havde lavet simple forbryderalbum – et til hver. Der var billeder af dem, deres navn stod der, de havde tegnet deres hus, fortalt hvordan de selv boede. Det var skrevet ned. Der var sider, hvor deres hånd var tegnet (fx teksten »*min hånd*« eller »*5 fingre*«). Det var noget, de selv holdt meget på skulle med. De kom på seminarier for at trykke det (det er vigtigt at gøre tingene færdige, at de er med til at trykke det og ser, at produktet er til noget andet end bare til papirkurven efter behørigt roseri). Vi sad og snakkede om det. Jeg kom tilfældigt til at læse forsiden på et af hefterne. Der var et billede og hans navn: *Per Andersen, Louisevej 17, 8220 Brabrand*. Det satte pludselig fut i de andre unger: »*Det læste du*

ikke fra min bog», »det skal du også læse på min bog«. Selve det at nævne dem ved navn var altså vigtigt. Det må hænge sammen med objektgørelsen af børnene. Det har kun sekundært noget med selvhævdelse at gøre, snarere er det udtryk for et elementært behov for at være nogen i en sammenhæng, opnå en identitet.

Det er utilstrækkeligt at sætte ind med at »bevidstgøre« børnene, forklare dem nogle abstrakte baggrundsårsager eller give dem en »korrekt« forståelse af, hvad en børnehave er, hvad en pædagog er. Det er begrænset, hvad de kan stille op med det – besøg hende hellere, se hvad hun laver. Vi har en tilbøjelighed til at ville sikre os, at forklaringerne er rigtige. Men børn ved faktisk mere om den situation, end vi gør. De kan også ytre sig ret avanceret om den, anskueligt og eksemplarisk – hvis man ellers kan høre, hvad de siger.

Problemet er at skabe ytringsmuligheder for de oplevelser, det sprog, børn har, og at få udviklet redskaber til det også så der går hul på de gode historier. Det betyder bl.a. et forsøg på at nedbryde den opdelthed i adskilte livsrum, vi er underkastet. I dette tilfælde drejer det sig om at bryde grænsen mellem institution og hjemmemiljø og at kvalificere børns formulering og virksomhed.

Her rummer institutionsforholdet nogle muligheder. Det er ikke af natur en tvangssammenhæng. Det tvinges det til at være. Der er flere børn sammen med voksne i en fælles mulig disponibel tid. Det betyder, at der er mulighed for kollektiv organisering af virksomhed og ytring. Hvis én ved noget, véd flere mere, og det, man véd, bliver udtryk for fælles vilkår. Hvis én ved noget skævt, er der nogen, der ved bedre. Hvad én ikke kan finde ud af, har flere bedre chancer for at finde ud

af. Hvad der er overkommeligt for én at udføre, glider glimrende for flere. Det er også med udgangspunkt i denne mulighed for etablering af en kollektiv arbejds-situation og i det forhold, at børn faktisk gør lignende ting i deres samvær (lege) at vi har forsøgt at udvikle redskaber for en sådan virksomhed som alternativ til den expanderende indlæringspædagogik med dens atomistiske sagorientering og opstykkede stimulering.

De fleste af de beskæftigelser, som børn sættes til opleves af dem som øvelser og pjat – beskæftigelsesterapi forsinker. Børn skelner allerede i 3-års alderen mellem pjat og »arbejde«. Det betyder, at det er afgørende, at arbejdet overskrider terapi- og øvelsesformen. Man når ikke langt med skinmotiveringer. Dem har de stor træning i at gennemskue. Tværtimod må pædagogen involvere sig i processen som deltager, ikke kun som organisator. Arbejdet må forme sig kvalitativt med et moment af nødvendighed i sig ikke som lønarbejde, men som lege. Det må indeholde en produktdimension, der rækker ud over selve situationen mod en formidling – en brug af resultatet. Det skal være brugbart. Det kan være brug på stuen, i børnehaven eller videre mod forældre. Vi har erfaring for, at tingene kan bruges, og at børnene selv tilegner sig deres produkter og formidler dem videre. De kan ikke læse, men de kan alligevel læse de bøger, de selv har produceret. Formidlingen hører med, her bliver arbejdet brugt og dermed synligt som kollektiv handling.

De sagforhold omkring hverdag, samfund m.v., som vi har arbejdet med, trænger sig på for at blive forarbejdet. Det ser man også fra en anden kant – ud fra arbejdskraftkvalificeringens synspunkt og det deraf flydende behov for at rationali-

sere og funktionalisere børneopdragelsen. Emnearbejde i form af øvelser breder sig, småbørnsområdet oversvømmes af emne- og faktabøger og andre tilsvarende medieprodukter. En emne- og samfundsorientering er slået igennem her via de idylliske og fantastiske underholdningsnumre. Det er blevet nødvendigt at sætte direkte ind på kvalificeringen også af de små. Det udmønter sig fx i sagsorienterede småbørnsbøger af atomistisk type. De er led i den ekspansion, der sker i den vareformidlede pædagogik i disse år. Bøgerne har en objektgørende og atomiserende funktion. De sætter forklaringer og virkelighedsbilleder ned over børnene ude fra.

Denne ekspansion viser, at der er et behov for materiale i det pædagogiske arbejde. Det har en blandet baggrund, men det betyder også, at der her ligger en mulighed for at udvikle en gennemslagskraftig modproduktion, rettet mod bestemte brugssammenhænge og formet, så den kan fungere som redskab for arbejdsprocesser og omorganisering af det passive konsum og danne afsæt for en kvalificering af børns egen erfaringsdannelse omkring emnet. Der er brug for sådanne bøger i institutionerne, foreløbig udfylder de opportunistiske tekster tomrummet.

En fortsættelse og udvikling af en bredspektret modproduktion af den art er vigtig at fastholde og vil øges i betydning, hvis den kobles til udviklingen af en børneoffentlighed, der inddrager børnenes deltagelse som led i en selvorganisering af livsomstændighederne.

Modstandsformer

Arbejdet med bogprodukter har deres perspektiv i udvikling af en modpraksis, af kanaler for erfaringsformidling og bearbejdelse af egne livsvilkår. Det er et

redskab på linje med dem, man ser spirer til i diverse former for medie-, teater- og lokalarbejde.

Et mindst lige så vigtigt felt at få lukket op for, som dette etablerede medieområde, er de udfoldelsesformer, der faktisk bruges af børn som udtryks- og organiseringsmidler – lege, sange, remser, kropsudfoldelser m.v. Her kan man tale om en egentlig børneoffentlighed, og den fungerer. Den er et praktisk alternativ til de fremmedbestemte omstændigheder, som børn ellers er underkastet. Den bryder i form og realisering op mod tvangsmæssighed, opsplitning, objektgørelse og præstationsræs. (Om hvordan det sker konkret, kunne der spindes en længere ende. Jeg skal indskrænke mig til at henvise til artiklen om remser i *Børnelitteratur – klassekultur* og til at gøre en overvejelse over forskellen mellem en leg og et spil (fx *Jeg gik mig over sø og land* og *matador* – skjul og kapløb)).

I disse udfoldelser udvikles erfaringer om selvorganiseret virksomhed. De er en faktisk frembringelse af egne omstændigheder. De er i deres art protestudtryk, udtryk for modstande, der avles og finder udtryk. I nogle tilfælde er de redskaber for åben (organiseret) protest. Disse udfoldelser er et centralt felt at arbejde med og finde udviklingsmuligheder for. For de undermineres i tiltagende grad som følge af ændringerne i livsvilkårene – konsumet og reguleringerne æder sig ind på dem.

Protest og modstand får modsatte udtryk. På den ene side udløses apati, afmagt, selvdestruktivitet. Den form er i tiltagende, og det kan skyldes at de fælles udtryksformer undermineres. Mavekramperne er reaktioner på den fremmedbestemthed, som børn udsættes for. Stesolider er ikke længere forbeholdt voksne. På

den anden side udløses protestudtryk, der er oprørske og anarkistiske. Børn reagerer spontant og momentant på undertrykkelsen. De kommer sjældent længere end til det punktwise. Det vil sige, at der er et behov for at kunne udvikle den slags protester, sådan at de kan realiseres, finde organiseret udtryk. Her er de omtalte typer børnevirkomhed en mulighed.

De organiserede lege, remser m.v. er også udtryk for resistens og modstand. De kan realiseres, fordi børn ikke er totalt indrulleret i tvangssammenhængen. Det er nødvendigt, at de får udviklet et vist minimum af deres subjektkvaliteter, deres sanselighed, deres krop, følelser og virketrang, for at de overhovedet kan kvalificeres til lønarbejde og integreres positivt i samfundet. Opdragelsen kan ikke rationaliseres restløst, uden at resultere i afbrændte, funktionsuduelige individer.

For at en læreproces kan køre kræver det aktiv tilegnelse, dvs. et aktivt subjekt som grundlag. Man kan gennem straf og belønninger af diverse typer virke formende (afstumpende) ind på fx børns afføringsfunktioner, men man kan ikke tvinge dem til hverken at pisse eller lade være med det, ligesom man ikke ved de midler kan regulere et spædbarn – prøver man, smadrer man let muligheden for overhovedet at få det til at fungere. Man *lærer* ikke barnet at bruge lukkemusklen. Man kan højst få det til selv at tilegne sig færdigheden gennem aktivering og fokusering på det. Men gennem måden, det sker på, kan man fremmedbestemme de elementære funktioner, undertrykke og korrumpere selvudviklingen, splitte ungens krop fra den selv som en ting. Og det er det, meget af opdragelsen går på.

På samme vis er det med sprogudviklingen. Her er det åbenbart, at det ikke er

noget, man *lærer* barnet. Det tilegner sig sprog gennem aktiv virksomhed. En gennemrationaliseret sprogindlæring ville forekomme indlysende tåbelig og germansk. Den læring, der sættes ind virker i mange tilfælde undertrykkende som en afstumpning af udviklingen, fx gående på tabuisering og »korrektheds«-blokering, eller den er en stimulering, der sættes ind når sprogblokeringen truer med at lukke kæften på ungen.

Knap så indlysende er det, at fx læse/skriveundervisningen heller ikke i den forstand beror på en læren ind udefra. Bag alle mulige former for ældre tiders exercits og nyere tiders rationaliserede motivations- og systemindlæring er det stadig børnenes aktive virksomhed, der er basis for tilegnelsen af færdighederne. Det er tit noget af et mirakel, at den overhovedet kommer i stand bag exercitsens blokade, der til gengæld fungerer som en effektiv fordærvelse, berøvelse af ytringsmuligheder og evner.

Opdragelsen kan således ikke rationaliseres restløst, hvis den også for lønarbejde nødvendige arbejdsmotivation skal opnås. Det kan den ikke, så sandt som den beror på individets aktive tilegnelse, hvor perverteret og undertrykt den end er. En gennemrationaliseret og kapitaliseret opdragelse vil efterlade afbrændte, »sindsyge« individer. Mennesket kan ikke produceres til robot, selv om nogen tror det (fx mekanistiske adfærdsteknokrater), og selvom det nogen gange ser sådan ud. Mennesket er et virksomt »fælles«-væsen, hvis virksomhed kan undertrykkes, udbyttes og korrumpes, men undertrykkelsen afsætter modstande. Tilegnelse kan kun ske ved aktiv virksomhed, og den formidles gennem fællesskab. Betingningen kan aldrig blive restløs, for den beror på

sin egen modsætning. Den søger at gøre mennesket til et objekt, men kan kun gøre det gennem det menneskelige subjekts aktivitet. Kapitalens herredømme er en besættelse af den menneskelige virksomhed – ikke dens natur.

Ligesåvel som kapitalen, det døde arbejde beror på udsugning af det levende, ligesåvel beror produktionen af arbejdskraft på et levende subjekt. Derfor er børn med nødvendighed i en situation, hvor de har et ganske vist snævrere »fri«rum; dermed får de udviklet andre sider af deres bevidsthed, af deres sprog – af deres kropsadfærd, og de får det i mere integrerede former, end hvad der rationelt kvalificerer til voksefunktion.

Hvor de voksne er underlagt en omfattende udstykning, har børn rum for virksomhed i forhold til omverdenen. De reagerer nysgerrigt, eksperimenterer og udforsker. Udtryksformerne hos børn gør det muligt for dem dels at udvikle sider, dels at organisere sig selv i sociale sammenhænge. Det kan ligge elementært i de rytmer de bruger, eller i de måder, de bevæger sig på. De måder, børn går på, er fx fleksible, udforskende og legende, hvor den voksnes er stivnet rolletypisk adfærd.

Over for det virkelighedsstof børn møder, fra lyd til hændelser og andre børn har de potentialer i sig, som gør, at de kan forarbejde det, integrere det i forhold til en række andre udfoldelser. Man ser det fx i deres rollelege (små børn leger dem timevis hver dag). De er nok forankret i et klichémønster omkring far-mor-og-børnlege, men de er samtidig fleksible og åbne for indvirkninger udefra, der opfanges og formuleres ind i legen. Mange impulser brugbargøres i udtryk, der integrerer rytmiske, kropslige og sproglige former i en social udfoldelse. Pointen i det er, at

børn faktisk har nogle udtryksmuligheder og sociale organisationsformer af en mere avanceret art omkring hverdagsliv og samvær, end vi har som voksne.

Det er vigtigt at få fat i, hvad det er børn går og laver, og hvordan børns virkelighed egentlig er. Der er kun lavet få undersøgelser af, hvordan børn reelt har det, hvad de egentlig har i hovedet om sig selv og deres virkelighed, og om hvad de går og gør her i verden. De kunne selv være med til at formulere det. Det er blandt andet det, bogproduktionerne kunne være redskab for.

For pædagoger er det nødvendigt at kende til det, børn gør, opdage det, tage ved lære af det og brugbargøre det, ellers ender man let i en ny abstrakt påtrykkerfunktion. Her er et konkret sted, hvor opdragerne både kan blive og trænger til at blive opdraget af børnene. Vi skal ikke bare lære børnene socialisme, vi skal også lære socialisme af børnene.

Disse former for modstand og ytring er der allerede. De kan udvikles og tages i brug for at komme ud over en blot abstrakt bevidstgørelse. Disse udtryksformer kan integreres i konkret bearbejdelse af situationer fx som redskab for at bryde mediekonsumet og integreres i former som omtalte bogproduktioner, idet de kan organisere socialt samvær. De udløser mulighed for at fungere sammen som gruppe. Det simple at have det skægt sammen kan i sig selv betyde en omfunktionering af mediekonsum.

Børnenes frirum usurperes imidlertid i tiltagende grad – men dets nødvendighed viser sig da ved at problemerne med at få den rationaliserede opdragelse til at fungere accelererer i samme grad. Modstand er mulig.

Den almindelige krise, rationaliserings- og nedskæringstendenser på børneområdet har placeret de fleste af os i en defensiv position. Ikke desto mindre sker der på et konkret plan mere end før. Der bliver fx også produceret flere og bedre bøger. Der er flere involveret i alternativt kulturarbejde nu, end der har været før. Der er flere der har gjort erfaringer gennem konkret arbejde med børn. Der er udviklet virksomme praksissammenhænge. Der er bevægelser i gang på beboerplan og i forbindelse med nedskæringerne i børnehavesektoren.

Man kan da spørge sig om der er *den* grund til defensiv pessimisme, som den der præger billedet nu med afmagt og opgivelse. Man opfatter ikke længere sig selv som led i en bevægelse, der er gennemslagskraftig og under udvikling. Selvfølgelig hænger det sammen med krisen og det reaktionære kulturmodstød, som er slået igennem i institutioner og medier med skrappe styring og direkte censurtiltag. Alligevel er ikke alt sagt med det. Det bliver let en sovepude. Og hvor optimismen før havde det med at være substansløs, dér ligger der stærkere konkret praksis under pessimismen nu. Der udvikles ikke blot afmagt, men også modstand og indsigt i, hvordan den kan realiseres.

Strammingspolitikken er ikke det eneste. Der lurar værre ting under den, fx kan nedskæringerne på børneinstitutionerne på lidt længere sigt komme til at fungere som afsæt for en ekspansiv institutionalisering og rationalisering af børneopdragelsen. Det bliver nødvendigt for statsmagten at udvikle en kraftigere indsats på hele børneområdet som led i den almindelige kriseløsningsstrategi. Tendenserne er der allerede. De er ved at blive tydelige i børnehavesektoren, hvor behovet for

kvalificering og opbevaring af børnene trænger sig på i stadig højere grad. Den langsigtede tendens vil nok gå i retning af svenske tilstande, altså en udvidelse af den samfundsmæssige børnesocialisering, fremfor en yderligere udhuling af området.

Tilbageslaget nu vil da komme til at fungere som led i en disciplinering af netop de tendenser, som har udviklet sig i de senere år. Folk er pressede og forskrækkede og søger at sikre sig. Alternativt pædagogisk arbejde bliver uoverkommeligt. Det medfører den disciplinering, som gør at en teknokratisk løsning kan sættes igennem mere gnidningsfrit.

I børnehaverne betyder nedskæringerne således, at der allerede sker en optrapning af varepædagogikken. Der markedsføres i stigende omfang direkte vareproducerede pædagogiske stimuleringsmidler, som er selvkontrollerende og programmerede. Der sker en yderligere tingsliggørelse af opdragelsen, mens pædagogerne bliver reduceret til programpassere og til at varetage den praktiske børnepasning. Det pædagogiske arbejde rationaliseres. I forhold til denne vareformidlede, teknokratiske og programmerede indlæringspædagogik går en af de vigtigste fronter. Udviklingen af alternative produkter og andre former for organisering af børnene bliver mere påkrævet. Der ligger således på medieområdet et video-boom og lurar – med de konsekvenser, det får for organiseringen af børnene, specielt i børnehaverne, hvor pædagogstyrken og alternative arbejdsformer er svækket.

I skolen er der ligeledes tendens til en forstærket udhuling af de pædagogiske basissituationer og samtidig en optrapning af tekniske nyudviklinger til løsning

af de fejlfunktioner, udviklingen medfører, fx omkring specialundervisning og udvidelse af undervisningsperioden for unge (til opfangning af arbejdsløshedsproblemet). Denne udvikling bliver påtrængende, da forholdene virker destruktivt ind på arbejdskraftkvalificeringen og rummer mulighed for anarkistiske ukontrollerede udslag både i form af passivering, apati og i protestudtryk. Optræppet institutionalisering bliver løsningsmiddel...

Det betyder, at det er vigtigt at gå ind i de udviklingssammenhænge, som kan ligge der og samtidig udnytte de modsætninger og modstande, der er i situationen, at få fat på nogle andre organiseringsmuligheder og muliggøre en bevægelsesorganisering der har afsæt i praksis, og som kan blive en videreudvikling af de protestformer, der faktisk er hos børn og unge.

Der er sprækker og muligheder, som kunne blive basis for en offensiv udvikling af det pædagogiske mediemæssige område. Der er muligheder for i bredere form både inden for institutionerne og udenfor at organisere og udvikle basis-sammenhænge, hvor børn og opdragere kan blive subjekter for en organisering af socialisationsprocessen, og som kan være led i udviklingen af en bredt organiseret børnebevægelse.

Det betyder også et arbejde med omorganiseringen af børns fritidsudfoldelser. Der er mange spirer til noget sådant – fra Vesterbro Ungdomsgård, teaterarbejde og klubarbejde til beboerarbejde. Da husbevægelsen var på sit højeste for nogen år siden, så man her en udvikling i den retning. Før den blev halvkvalt, var den ved at nå ud i en bred form. Der er behov hos børnene, pædagogerne og forældrene for en anden formidling. Den kan opsuges i

atomiserede, halvstatslige »tilbud«, men den kan også blive afsæt for en basisorganisering, fx er der hos forældre med en i bred forstand socialistisk indstilling behov for sammenhænge, der er brugbare for deres børn, så man ikke udelukkende er prisgivet sportsklubber, spejderbevægelser, og hvad der ellers er af borgerlige fritidsaktiviteter. Det kræver lokaliserede basissammenhænge, der kan formidle dem også. Det er vigtigt at få dem udviklet, ligesom det er afgørende, at en politisk bevægelse udvikler konkrete praksissammenhænge omkring et bredt spekter af livsomstændigheder, for derigennem at muliggøre erfaringsdannelse og selvorganisering – og for at modgå bureaukratiske tendenser, afstumpning i endimensional politisk kamp.

Efter min opfattelse er det fundamentale i børnearbejdet dels arbejdet i lokaliserede sammenhænge, dels udvikling af en overgribende bevægelse. Et eksempel på noget tilsvarende er kvindebevægelsen, der har formået at udvikle en egen offentlighedssammenhæng.

Krise- og blokeringstendenser sætter sig igennem i vores faktiske arbejdsituationer, og det, vi gør, kan rendes overende. Det afhænger bl.a. af hvordan statsmagten griber ind med kriseløsningspolitik både på det kulturelle og det økonomisk-institutionelle plan. Her vil arbejdet kunne komme til at fungere som en form for produktudvikling i forhold til disse løsningsstrategier på samme måde som kulturradikal vækstpædagogik har fungeret som produktudvikling for programmeret kreativitetspædagogik i 60'erne. Nogen tendenser i den marxistiske pædagogik i børnehaverne ligger tæt på den teknokratiske førskolepædagogik. De kan derfor let fungere som produktudvikling og op-

suges af de modsatte interesser. Derfor er en organiseringsdimension vigtig også ud fra basisarbejdets synspunkt.

Udviklingen af sådanne sammenhænge indebærer i sin konsekvens en politisering af børns livsomstændigheder og også en aktiv deltagelse af børn på egne præmisser i en bevægelsessammenhæng, der har retning mod at genintegrere børn i de samfundsforhold, de nu er afsnøret fra. Ekskluderingen af børn er det fundamentale i børnesocialisationen. De deltager ikke produktivt. De er afsondret fra bestemte erfaringsområder. Udvikling af sammenhænge, hvor børn er deltagere, går på tværs af samfundsforholdene. Realiseringen af det kræver et ændret samfund. Arbejdet for etablering af en bevægelse i den retning, dvs. i retning af at udvikle evner og erfaringer hos børnene som muliggør deltagelse, er et nødvendigt led i kampen for det.

Litteratur

- O. Negt/A. Kluge: *Offentlighed og erfaring*. 1972 (s. 291 ff.)
- Ralf Pittelkow: Offentlighed og modoffentlighed. I *Hug!* nr. 1.
- Erik Thygesen: *Folkets røst*. 1974
- S. Tretjakov: *Ordet er blevet til handling*. 1975.
- Medieprojekter*. 1977. Unge Pædagoger.
- Birger Steen Nielsen: Kampen på daginstitutionerne. I *Kontext* nr. 50-51 1975.
- Kollektiv: *Børnemarked*. 1976.
- Tidsskrift: *Kontrast* nr. 5, 1976.
- Tidsskrift: *Ord och Bild*. nr. 1 1976 og nr. 8, 1976.
- Tidsskrift: *Ästhetik und Kommunikation* nr. 27, 1977. (særnr. om børnemedier).
- Tidsskrift: BIXEN
- D. Richter og Johs. Merkel: *Märchen, Phantasie und soziales Lernen*. 1974. (dansk udg. 1978).
- Johs. Beck: *Klasseskolen*. 1974.
- Drengene fra Barbiana: *Brev til en lærerinde*. 1971.
- B. Ørn: *Børnelitteratur – klassekultur*. 1976.
- Kollektiv: *Den lange vej gennem krisen*, 1976.